

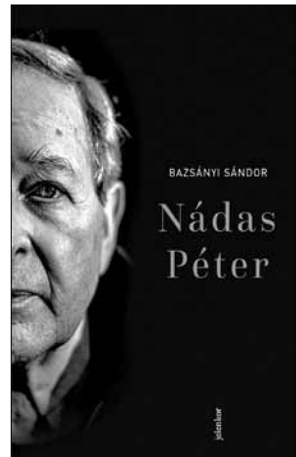
EGY KLASSZIKUS VÁLLALKOZÁSRÓL

Bazsányi Sándor: Nádas Péter

Bazsányi Sándor Nádas Péter prózájáról szóló 2010-es teoretikus munkája után olyan klasszikus feladatra vállalkozott, amire ma kevesen: az íróról szóló irodalomtörténeti nagymonográfiára. Még hozzá az igencsak testes kötetnek a lehető legegyszerűbb és legáttekinthetőbb szerkezetet választva, időrendben és műfajok szerint előrehaladva. Az első szavunk csakis a köszönet lehet. Irodalmunk legnagyobbjairól föltétlenül szükség van (szükség volna) az ilyen művekre, amelyek áldozatosan, s a szükséges akribiával összegzik a fölhalmozott tudást, pályaképet adnak, eligazítanak. (Elképzelésem sincs, hogy például Tandori életművének rengetegében miképpen fognak eligazodni a jövő kutatói és olvasói egy ehhez hasonló munka híján.)

Ezen az evidens nyereségen túl, amelynek jelentőségét nem lehet eléggé nyomatékosan hangsúlyozni (egy kultúra irodalmi életének, irodalmi élete elevenségének próbakövet jelentik az ilyen vállalkozások), rögzítsem távirati stílusban a kötet eredményeit. Az első az, hogy soha ilyen plasztikusan és gazdagon nem mutatkozott meg Nádas Péter irodalmának *szöveve*. Azaz anyagának és anyagkezelésének egysége, amely a kezdetektől előre- és a *Világlo részletektől* visszatekintve egy rendkívüli, virtuális konkordancia-tárat hozott létre, amely a legváratlanabb helyeken mutat ki egyezéseket, egymásra utalásokat. Kibontakozik egy *mánia*, amelyet Bazsányi megvilágító módon úgy jellemez, hogy az író szándéka a legszemélyesebb legmélyére jutva érni el a személytelenig, ahhoz az író által – talán pontatlanul – „semlegesnek” nevezett látásmódig, amely minden időben jellemezte Nádas költői eszményét. Ha ezt elméleti nyelvre fordítjuk (humánus versus animális), akkor sovány ellentéppárra találunk, de hát éppen ez Nádas világirodalmi nagyságának egyik titka, hogy az individuális humánustól a nem-individuális animálisig vezető úton talán még senki nem merészkedett nála előbbre oly módon, hogy hihetetlen gazdagságú személyiség-rajzok tömegét volt képes felidézni. Azaz, ha bízunk is benne, hogy „elmélete” hamis, a „pornográf” regiszter, továbbá minden érzék-szerv felszabadítása és megjelenítése a magas irodalomban rendkívüli módon gazdagította tudásunkat a létről, aminél többet aligha lehet mondani íróról.

A második az, hogy Bazsányi nemcsak az állandót, hanem a mozgásban levőt is megmutatja, amit az életmű destilizációs dinamikájának lehetne nevezni. Nem ritka a művészet történetében az anti-esztétikai mozgalom, de mindig egyik változata érdekes. Ráadásul kivételes, hogy Nádas önértelmezésében közvetlen összefüggést lát stilisztikai döntései és a világtörténelem között. A reduktív stílussal való szakítást (Mészöly Miklós egyetlen közvetlen tanítványa-

*Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
756 oldal, 5499 Ft*

ként) az 1968-as csehszlovák intervencióhoz köti. Utólag az *Emlékiratok könyvének* stilisztikai jellegzetességét, a kivált bőséges bővített mondatokra rácsapó gnóma-jellegű tömondatokat írója mesterkéltnak érezte, és a *Párhuzamos történetek*ben a kifejezetten stílus nélküli mondatokra törekedett, amit Bazsányi „nem-poétikus mondatpoétikának” nevezett. Nyersességükben és törtségükben érzékiként jellemzi őket. A mondat-esztétika alapos vizsgálata könyvének egyik kimagasló érdeme. Kitetszik a tragikus világlátás kvázi-harmonikus mondatokban való közlésének (*Emlékiratok könyve*) ellentéte a *Párhuzamos történetek* kaotikus eszményével. S ez persze tartalmi változásokat is föltár, amelyek közül a legérdekesebb a két nagyregény egymással szembeállított ’56-képe.

Harmadszor a nagy terjedelem rendkívül alapos műelemzésekre ad lehetőséget. A sok telitalálat közül kiemelném a *Párhuzamos történetek* elképesztő gazdagságú regisztereinek feltárását, amely talán maga is összefügg a de-stilizációs törekvéssel. Ilyen mennyiségű, egymást a köznapi várákozás szerint kioltó stílárís regiszter mozgósítása egészen kivételes, és ennek fölismerése és föltárása a monográfus érdeme.

Az egyensúly kedvéért azonban kritikai megjegyzéseket is kell tennem. Az első technikai jellegű, de nem jelentéktelen. A függelékben Bazsányi megírja Nadas Péter életrajzát, listázza szépirodalmi köteteit, színdarabjainak színházi bemutatóit, fényképészeti kiállításait, hivatkozott műveinek rövidítéseit, a kötet képeinek jegyzékét, a hivatkozott szakirodalmat, sőt, ez utóbbinak fejezetenkénti mutatójával is szolgál. Fájóan hiányzik azonban a névmutató, s szükség lenne – az említett konkordancia áttekinthetőségének érdekében – tárgymutatóra is.

Másodszor, a nagymonográfia általában affirmatív műfaj, ha valaki éveket áldoz egy író életművére, akkor nagy valószínűséggel igent is mond rá. De ez nem jelenti a *föltétlen* affirmációt, s ha valaki, mint Nadas, nemcsak Magyarországon, hanem az élő világirodalomban is a legjelentősebbek közé tartozik, az nem jelenti kritikálhatatlanságát.

Mondanék néhány példát. Nadas színházi trilógiáját a kritikai közvélemény úgy fogadta, hogy olyan színházeszményt testesít meg, amelynek beteljesítésére a magyar színház képtelen. Bazsányi folytatja ezt a tradíciót. De negyven évvel később, újabb és újabb sikertelen bemutatók (köztük külföldi bemutatók és azok hiánya) után ez a közfelfogás talán revízióra szorul. Nem vitatva a magyar színházi világra irányuló kritikát, talán föl lehetne tárni a művekben magukban rejlő problémát, amelyet – kísérleti jelleggel – úgy fogalmaznék meg, hogy a szerző színházi utasítása és mögötte álló színházeszménye (amely, amíg szokás volt, elkülönült a szövegtől, és idő múltával el lehetett tekinteni tőle) itt beépül a szövegbe, amelyet a megjelenítendő színházeszménnyel szöges ellentétben óhatatlanul bőbeszédűvé tesz. Beckett soha nem téved ebbe a hibába.

Nadas esszéisztikája is kritikára szorul. Egészen föltűnő a különbség esszéi nívója között, ha tárgya fogalmi vagy érzéki, s ezt Bazsányi csak annyiban észleli, hogy állásfoglalás nélkül utal azokra a kritikusokra, akik ezt szóvá tették.

Vannak továbbá visszatérő jelzői, amelyek Nadas stílusának *tikkjeit* jellemzik – „tudá-lékos”, „modoros” és különösen gyakran a „kellemkedő” –, s az olvasó azt várná, hogy valahol sor kerül ezek értelmezésére. De úgy látszik, a monográfus ezeket csak semleges, leíró jellegű jelzőknek szánta.

E kritikai megjegyzések azonban semmiképpen sem kisebbítik a vállalkozás jelentőségét. Megszületett a Nadas-nagymonográfia, s ez különösen komoly tett egy olyan tudományos környezetben, amelyben a műfajnak nincs divatja, a testes könyvvel szemben előnyben részesítik a rövid, tömör cikkeket, amelyenné ez a recenzió is sikeredett.